

Dagelijks Bestuur waterschap Drents-Overijsselse Delta
Colleges van B&W van de gemeenten Westerveld, De Wolden, Midden-Drenthe,
Ooststellingwerf
Gedeputeerde Staten van Drenthe en Fryslân
Directie Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Het Drentse Landschap,
Het bestuur van LTO Noord, Recreatieschap Drenthe, De Maatschappij van
Weldadigheid, Federatie Drents Particulier Grondbezit, Recron

Assen,
27-09-2023

Onderwerp:
Jaarverslag 2022 Regionaal Landschap Drents-Friese
Grensstreek

Geachte heer, mevrouw,

Hierbij bied ik u het jaarverslag 2022 voor het Regionaal Landschap Drents-Friese grensstreek aan. Het Regionaal Landschap omvat Nationaal Park Drents-Friese Wold, Nationaal Park Dwingelderveld en Oerlandschap Holtingerveld. Het jaarverslag 2022 is door de Stuurgroep Regionaal Landschap Drents-Friese Grensstreek geaccordeerd in september 2023.

Het jaarverslag is te vinden op onze website

https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/115856/2022_jaarverslag_rldfg_.pdf

U leest over de voortgang in de projecten, ter versterking van de natuurwaarden. We maken melding van de intensieve contacten met alle betrokkenen om zo het draagvlak voor de ontwikkeling van de natuurgebieden te behouden en te versterken.

Ik bedank iedereen voor zijn/ haar bijdrage aan de ontwikkeling van onze Nationale parken en het tussengelegen gebied. Samen komen we verder

Hoogachtend,

H. van Hooft

Voorzitter Stuurgroep Regionaal landschap Drents-Friese Grensstreek

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

Nationaal Park
Dwingelderveld

Holtingerveld

Nationaal Park Drents-Friese Wold, Nationaal Park Dwingelderveld en Oerlandschap Holtingerveld

foto: Karin Broekhuijsen

Jaarverslag 2022

september 2023

Tekst: Secretariaat Regionaal Landschap Drents-Friese Grensstreek

Fotografie: IVN en Nationaal Park, Holtingerveld tenzij anders vermeld.

Jaarverslag 2022

Regionaal Landschap Drents-Friese Grensstreek

Vastgesteld door de Stuurgroep Regionaal Landschap Drents-Friese Grensstreek 20 september 2023

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Stuurgroep Regionaal Landschap	9
Nationale en internationale Samenwerking	10
Nationale Parken programma ministerie LNV	10
Nationaal overleg en SNP	10
Europese Samenwerking via Europarc Federation	10
Communicatie en Educatie	12
Werkgroep Communicatie & Educatie	12
Digitale media	12
Geprinte media	13
Onderwijs	13
Publieksactiviteiten	14
Juniorrangers	14
Vrijwilligers	14
Gastheerschap	15
Bezoekerscentra	15
Uitvoeringsprojecten	17
Impuls project	17
Recreatieve infrastructuur	18
Onderzoek	19
Bijlagen	21
Bestedingenplan 2022	22
Rekening 2022	23
Samenstelling Stuurgroep en werkgroepen eind 2022	24
Nieuwsberichten websites Nationale Parken Zuidwest-Drenthe 2022	25

Voorwoord

In het verslagjaar, 2022, gingen we langzaam van de beperkingen vanwege Corona terug naar normaal. Vooral in de zomerperiode konden we onze bijeenkomsten, excursies en onderwijsprojecten gelukkig weer opstarten. En met het heropenen van musea, winkels, restaurants en vele andere plaatsen voor ontspanning, zien we ook de rust in de natuur terugkeren.

Dit verslag laat de veelheid van activiteiten zien, waarmee we jong en oud lieten genieten van de natuur.

En tegelijkertijd nemen de spanningen tussen natuur en mensen/economie in ons land toe. De wolf lijkt zich definitief in het Drents-Friese Wold gevestigd te hebben. Dat is een opsteker voor natuur en tegelijkertijd zien we angst en verdriet bij mensen rondom het Nationaal Park. Veehouders die geconfronteerd worden met veel leed voor hun dieren, bewoners die niet meer met hond of paard het bos in durven. De tijd zal leren of we manieren kunnen vinden om samen te leven met de wolf. Wij willen daar een bijdrage aan leveren door met elkaar in gesprek te blijven en echt te luisteren naar zorgen en oplossingen.

Een ander groot onderwerp is het stikstof vraagstuk. De natuur in de Drents-Friese grensstreek is bijzonder omdat deze voor een groot deel ontstaan is op arme grond. Juist planten en dieren die kunnen overleven in voedselarme omstandigheden, hebben sterk te lijden van de toename van stikstof. Boswachters en ecologen zien dat al lang. Maar ook bezoekers en recreanten zien steeds meer de toename van pijpenstrootje die de heide overwoekert, stuifzand dat groen wordt, vennen die dichtgroeien. En met het veranderen van de plantengroei, veranderen de insecten en de vogels. Dat verstoort het ecosysteem en daarmee ook het leefklimaat van ons, mensen.

We weten inmiddels dat de opgave voor reductie van stikstof in ons gebied enorm groot is. Het landschap om de natuur is ook gevormd door de landbouw en vooral ook de veehouderij. Zonder boeren houden we dat bijzondere landschap niet in stand. Wij geloven dat we samen in goed overleg een oplossing kunnen vinden. Een die niet van één partij grote offers vraagt, maar van ons allemaal een beetje. Dat vergt een open oor en vertrouwen in elkaar.

In de stuurgroep hebben we in 2022 goede gesprekken gevoerd over samenwerking en vertrouwen. Daarop bouwen we in 2023 verder voort. Ook in 2022 zijn we gestart met het ontwerpen van de Landschapsvisie. Dat proces doen we in goed overleg met inwoners en betrokken partijen. Met de landschapsvisie denken we een gedeelde visie op de toekomst, een perspectief voor de regio te kunnen vormen. Samen de schouders eronder.

Henk van Hooft, voorzitter

Stuurgroep Regionaal Landschap

De Stuurgroep Regionaal landschap Drents-Friese Grensstreek werkt aan versterking van de twee Nationale Parken en het Holtingerveld, in samenhang met het tussenliggende en omliggende landschap in de grensstreek van Drenthe en Fryslân. In de Stuurgroep (samenstelling zie pagina 24) wordt de gezamenlijke ambitie van partijen en de uitvoering ervan besproken. In 2022 heeft de stuurgroep 4 keer vergaderd. Op 3 maart in het Huis van Weldadigheid in Frederiksoord, op 1 juni in de Bonte Wever in Assen, op 23 juni een extra vergadering over wel of niet aanbesteden van de landschapsvisie bij Meursinghe in Westerbork en op 24 november in het provinciehuis in Assen voor de reguliere vergaderingen. Op 15 september hebben we een heidag georganiseerd in Villa Blauwhemel in Diever over de governance.

Een breed scala aan onderwerpen heeft op de agenda gestaan. Terugkerend waren de plannen voor de landschapsvisie met bijbehorend communicatie- en participatieplan. En ook de wijze waarop we samenwerken (de governance) kwam vaker terug. Naast onze eigen projecten hebben we ook met regelmaat gesproken over de plannen voor een nieuw landelijk beleid voor Nationale Parken. De vergaderingen zijn intensief. Niet zozeer door de hoeveelheid onderwerpen, als wel door de terugkerende vragen “waar zijn we van” en “waar gaan we over”?

Nationale en internationale Samenwerking

Nationale Parken programma ministerie LNV

Het programma Nationale Parken vanuit het Rijk is op 31 december 2022 afgelopen. Het ministerie heeft in augustus de evaluatie uitgevoerd door Twijnstra en Gudde afgerond. Door een aangenomen motie van de Tweede Kamer heeft de minister als overgang ook geld voor Nationale Parken beschikbaar gesteld voor 2023.

De uitvoering van de regeling Tijdelijke ondersteuning Nationale Parken (ToNP) loopt nog door tot eind 2023. Voor het Nationaal Parken Bureau – de landelijke ondersteuning van de parken met kennis en advies, is een extra budget in 2023 toegekend. De uitvoering van de regeling ToNP verloopt niet helemaal soepel. Deze regeling wordt door de RVO uitgevoerd. Als gevolg van overschrijding van het maximum budget, werden alle beschikkingen procentueel gekort. Dat leidde tot aanpassing van het projectplan met begroting. Deze had echter in het deel voor het Drents-Friese Wold een verschuiving tot gevolg, waardoor ook de subsidiebeschikkingen van de provincie moesten worden aangepast. En ook het tussentijds schuiven tussen projecten van Drents-Friese Wold en Dwingelderveld levert veel extra werk, zonder meerwaarde voor het resultaat. Naast beperkingen als gevolg van corona, heeft ook deze hobbel gezorgd voor een latere start van en vertraging in het project.

Nationaal overleg en SNP

Op nationaal niveau zijn de nationale parken verenigd in de Stichting Samenwerkingsverband Nationale Parken (SNP). De voorzitter neemt deel in het Algemeen Bestuur. De secretaris vertegenwoordigt onze regio in het coördinatoren overleg. In 2022 was een deel van de overleggen digitaal. Dit betekent een veel hogere opkomst bij de overleggen. Helaas heeft het een negatief effect op onderling informeel contact. Daarom waren we blij elkaar dit jaar in de Weerribben-Wieden weer te kunnen ontmoeten.

Europese Samenwerking via Europarc Federation

De jaarvergadering van de Europarc federatie mocht weer fysiek gehouden worden. Winst van de coronaperiode is mogelijk wel dat we bijeenkomsten ook (deels) online kunnen houden. In mei 2022 werd een Europarc bijeenkomst georganiseerd in Neusiedler See (Oostenrijk) als inhaal bijeenkomst van 2020. Het thema was communicatie. Vanuit de Drents-Friese grensstreek hebben we digitaal deelgenomen aan de plenaire lezingen en enkele workshops.

Foto Europarc

In oktober hebben voorzitter en secretaris deelgenomen aan de Europarc conferentie en jaarvergadering in Argelès-sur-Mer – Zuid-Frankrijk. Het thema was Climate change, resilient parks. Aan het eind van de conferentie werd de vlag symbolisch overgedragen aan de Nederlandse delegatie, onder andere vertegenwoordigd door onze voorzitter Henk van Hooft. Van 3 tot 7 oktober 2023 is de conferentie in Leeuwarden met als thema Tribute to our landscape.

Foto: Nationaal Park

Communicatie en Educatie

De Nationale Parken vertellen het verhaal van de Nederlandse Natuur

Werkgroep Communicatie & Educatie

De werkgroep Communicatie, Educatie Regionaal Landschap Drents-Friese Grensstreek kwam in 2022 vijf maal bijeen op diverse locaties in het gebied van Zuidwest-Drenthe. Belangrijk terugkerend agendapunt was de invulling van de beleefweek. Een sub werkgroep met daarin vertegenwoordigd tbo's, gastheren uit de Drents Friese regio, IVN en gemeente Westerveld heeft de beleefweek voorbereid en terug gekoppeld aan de werkgroep C&E. Overige terugkerende agendapunten waren de stand van zaken rond het actieplan C&E, vormgeving en inhoud nieuwe zuilen NP Dwingelderveld en Drents Friese Wold en het Holtingerveld, RVO project Drents Friese grensstreek, en de IVN trektocht.

Digitale media

In Zuidwest Drenthe hebben de drie natuur gebieden elk een eigen website die actueel wordt gehouden. De sites zijn ondergebracht onder een portalsite: www.regionaalandschap-drenthe.nl Naast de communicatie over de Nationale Parken worden de websites benut voor communicatie over projecten. In 2022 zien we het effect van corona afnemen. Het wordt weer stiller in de natuur.

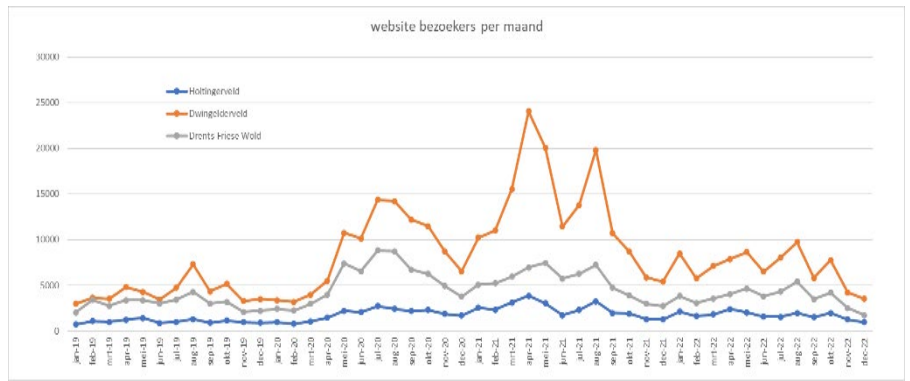
Op Twitter heeft @Dwingelderveld 2852 volgers iets meer dan vorig jaar. De volgers voor @Nationaalparkdf 2350 en @Holtingerveld1 met 62 volgers lopen terug. Zelf delen we ook steeds minder via Twitter, mede het gevolg van polarisatie op dit medium. Vervelende ongenueanceerde reacties maken ons terughoudend.

Digitale nieuwsbrief gastheren

De gastheerbedrijven hebben in 2022 twee keer een digitale nieuwsbrief ontvangen over actuele zaken in het gebied. Kijk voor meer informatie in het volgende hoofdstuk onder Gastheerschap.

Websites statistiek

In de Drents Friese regio hebben de drie natuurgebieden elk een eigen website die actueel wordt gehouden. De sites zijn ondergebracht onder een portalsite. In de grafiek is te zien dat de websites, vermoedelijk met dank aan Covid-19 en toenemende populariteit van natuur, meer bezocht worden. De toename die we in 2020 en 2021 zagen is verdwenen, maar we zitten nog wel op een iets hoger niveau dan in 2019.

Geprinte media

Voor de recreanten hebben we de jaarlijkse Natuurkrant uitgegeven. De krant blijft onverminderd populair. Veldwijzer is in juni en begin januari 2023 (in plaats van de geplande december 2022) verschenen. In juni onder andere aandacht voor natuurherstel maatregelen in Holtingerveld en Vledder Aa. En in januari veel aandacht voor de wolf.

Onderwijs

Basis onderwijs

Op 23 september hebben ruim honderd kinderen uit vijf verschillende klassen van het basisonderwijs hun topervaring in het NP Drents Friese Wold beleefd. s' Ochtends hebben alle kinderen onder leiding van boswachters een unieke zwerftocht door het bos gemaakt. s' Middags hebben tien boswachters in het bos workshops verzorgd. Op 12 oktober hebben de leerlingen hun kijk op "Bos Natuurlijk" gepresenteerd. De werkgroep Bos Natuurlijk heeft samen met de diverse partners in het nationale park de activiteit vorm gegeven.

Voortgezet onderwijs

In 2022 hebben er diverse activiteiten met jongeren plaatsgevonden. Met drie voortgezet onderwijs scholen zijn er vier JAB projecten (Jongeren Advies Bureau) uitgevoerd waarbij de onderzoeksvraag was gericht op een vraagstuk binnen de nationale parken. De scholen zijn Stellingwerf College Oosterwolde 3 VWO en 5 VWO, Roelof van Echten College Technasium brugklas, Wolfsbos Hoogeveen 4 Atheneum.

Quote van een van de opdrachtgevers: *"de creativiteit van de leerlingen heeft mij verrast. Ik heb vele creatieve en vernieuwende ideeën gehoord die we ook buiten de Ootmaantlanden kunnen toepassen. Bijvoorbeeld de mascotte die bedacht is door een van de groepjes. Een geweldig idee die we ook kunnen gebruiken in bijvoorbeeld de nieuwsbrief."*

Met RSG Stad en Esch is op 3 oktober het meerjarige poelenonderzoek uitgevoerd.

Daarbij wordt onderzoek gedaan naar de ontwikkeling van de macrofauna in een aantal poelen in het Drents Friese Wold. Door het op deze wijze verzamelen van data kunnen leerlingen conclusies trekken over de ontwikkeling van de macrofauna in de geselecteerde poelen.

Foto: IVN

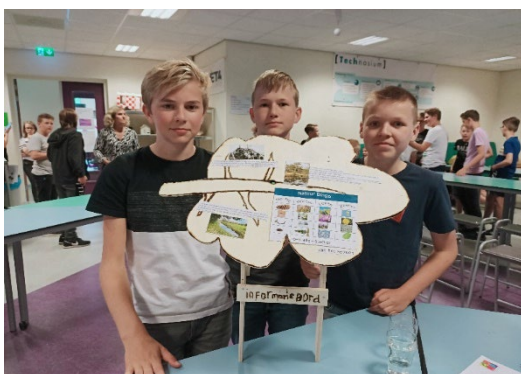

Foto: IVN

Publieksactiviteiten

Tweede Beleefweek in de Drents-Friese Grensstreek

Van 30 september tot en met 2 oktober was de tweede beleefweek in de Drents-Friese Grensstreek.

De excursies vonden in alle delen van het gebied plaats. Er is een poster (Natuurlijk gastvrij) ontworpen met een communicatietoolkit voor alle partners. Er waren weer diverse activiteiten die onder de noemer van de beleefweek in het zonnetje werden gezet. Denk daarbij aan OERwandeling vanuit Diever, paddenstoelenexcursie, Sporen in het landschap, Stooferenfeest en vier beleeffietsroutes met verschillende thema's. De fietsroutes starten bij gastheren van het landschap vanuit verschillende punten in het gebied. De beleefweek is in 2021 opgestart en een prettige samenwerking met partners in de Drenst-Friese Grensstreek, IVN, Staasbosbeheer, Natuurmonumenten, Het Drentse Landschap, IVN Westerveld en de provincie Drenthe. Het evenement stelt inwoners en toeristen in staat om op een actieve manier (opnieuw) kennis te maken met de Drents-Friese Grensstreek. Als organisatie keken we samen terug en maken nu plannen voor een nieuwe Beleefweek in het najaar van 2023. Voorwaarde voor een continuering van de beleefweek is dat de deelname moet groeien om deze activiteit op de agenda te behouden. In 2022 viel ondanks de promotie de deelname tegen. Studenten van de communicatie opleiding Windesheim onderzoeken momenteel hoe het programma van de beleefweek sterker kan worden neergezet.

Dag van het Nationaal Park

Tijdens de jaarlijkse dag van de nationale parken was er aandacht voor het thema Mens en Natuur. Met de "Op de paden" bingokaart die is ontwikkeld voor alle nationale parken, konden gezinnen met kinderen tijdens de wandeling een bingokaart invullen. Deze was verkrijgbaar aan de balie van de bezoekerscentra. Na afloop van de wandeling konden de kinderen een presentje in de vorm van een zoekkaart kleine dieren ophalen. In het Nationaal Park Dwingelderveld was er veel animo in het Drents Friese Wold was dat veel minder het geval.

Juniorrangers

In tegenstelling tot voorgaande jaren waren er geen beperkingen in de uitvoering van het programma. De groep van enthousiaste begeleiders van de juniorrangers heeft weer een mooi programma uitgevoerd in 2022. De landelijke dag met de zeilboot op de Markerwadden was een topbelevens. De uitwisseling met de juniorrangers van de Drentsche Aa was een mooi voorbeeld van samenwerking binnen het programma. Het aantal juniorrangers wat actief is binnen de nationale parken Dwingelderveld en Drents Friese Wold bedroeg 30 leden en 8 begeleiders. Met een promotie campagne wordt er in 2023 aandacht voor de juniorrangers gevraagd om het aantal deelnemers te vergroten

Vrijwilligers

Op 17 maart waren 40 TIP vrijwilligers bijeen bij museum De Proefkolonie in Frederiksoord. De Koloniën van Weldadigheid laten de unieke geschiedenis van armoedebestrijding in Nederland en Vlaanderen zien. Deze zomer kwam eindelijk de werelderfgoed status van Unesco. Op deze informatieve dag werden de vrijwilligers bijgepraat over ontwikkelingen in de Drents Friese Regio en konden ze kennis maken met het aanbod van Museum De Proefkolonie. Uiteraard was er ruimte om onderling bij te praten en gezamenlijk nieuwe plannen te smeden voor de toekomst!

Gastheerschap

In 2022 is de gastheerschap cursus op 31 januari gestart met 9 ondernemers die in vier middagen kennis hebben gemaakt met de ontstaansgeschiedenis (geologie, natuur en cultuur) van Zuidwest-Drenthe. Naast kennis is het landschap middels veldexcursies intensief beleefd. De combinatie van theorie en praktijk heeft men als zeer positief ervaren. De terugkomdag voor de gastheren van het landschap van de Drents-Friese regio heeft plaatsgevonden op 30 november met als startplaats De Bosberg in Appelscha. In totaal zijn er nu bijna 80 bedrijven in de Drents-Friese Grensstreek herkenbaar en geschoold als Gastheerbedrijf. Naast een evaluatie van het afgelopen jaar was er voor de terugkombijeenkomst een excursie onder leiding van SBB met als thema de Wilde Natuur. In 2022 is de IVN trektocht afgerond waar meerdere gastheren aan hebben meegewerkt. Zij zijn nu onderdeel van de meerdaagse wandeltocht als overnachtingsplek of eetgelegenheid.

Bezoekerscentra

Evenals in 2020 zijn de deuren van de bezoekerscentra ook in 2021 meer gesloten geweest dan we graag hadden gezien. Generieke sluitingen als gevolg van maatregelen waren er van 1 januari tot en met 27 april en vanaf 18 december tot het einde van het jaar. In de tussentijd golden beperkende maatregelen en afstand houden. De centra hebben geprobeerd de dienstverlening voor bezoekers zo goed mogelijk op orde te houden. Zo heeft het bezoekerscentrum Ruinen weer gewerkt met een buitenbalie op drukke dagen. En in het centrum bij Terwisscha zijn tijdens sluitingen op momenten dat de horeca wel open mocht voor afhalen, ook informatiematerialen en bijvoorbeeld kabouter pad spullen uitgeleend via de horeca.

Bezoekerscentrum Ruinen

Het team van bezoekerscentrum Dwingelderveld heeft een uitgebreid activiteitenprogramma in 2022 gerealiseerd. In de Natuurkrant en op de websites van het Nationaal Park en Natuurmonumenten is het totale activiteitenoverzicht op datum te vinden. Door de komst van de wolf in Drenthe hebben wij een nieuwe excursie ontwikkeld en aangeboden om mensen hierover te informeren. Deze riep vele en diverse reacties op bij bezoekers, politici en pers. Het doel van de excursie was én is informeren, net als dat we mensen informeren over paddenstoelen of andere natuur gerelateerde zaken.

Het bezoekerscentrum is van 1 april tot 1 november alle dagen open, van 1 november tot 1 april, met uitzondering van vakanties, maandag en dinsdag dicht. Publieksonvangst door baliemedewerker, met behulp van folder- en kaartmateriaal, de vaste expositie en wisseltentoonstelling. We hebben circa 145.000 bezoekers in ons centrum mogen verwelkomen.

In 2022 is de Speelnatuur vernieuwd en nu volledig rolstoeltoegankelijk gemaakt. Rond en in het centrum zijn evenementen georganiseerd zoals de Wilde buitendagen, midzomernachtloop, Dwingelderveldlezingen en inspiratiebijeenkomsten voor gastheren.

Bezoekerscentrum Terwisscha

Voor het bezoekerscentrum is een nieuwe film over het Nationaal Park Drents-Friese Wold gemaakt. Voor permanente vertoning in het bezoekerscentrum is ook apparatuur aangeschaft. De film laat zien hoe het Nationaal Park steeds “wilder en robuuster” wordt.

Daarnaast zijn de bordjes langs het familiepad (ook voor mensen met een visuele beperking) geactualiseerd en vernieuwd. Naast tekst en braille, zijn er ook “voelplaatjes” toegevoegd om ook niet visueel beperkten uit te dagen andere zintuigen te gebruiken.

Foto: Nationaal Park

Foto: Staatsbosbeheer

Toegangspoort Holtingerveld

Voor de toegangspoort Holtingerveld zijn gesprekken gaande met de “bewoners” van de toegangspoort (ondernemers, stichting), overheden en terreinbeheerders over een aanpassing van de inrichting. De toegangspoort was ooit bedoeld om ook grootschalige evenementen te kunnen organiseren. Aan de rand van Natura2000 gebied stuit dat steeds op weerstand en belemmeringen. Daarom wordt gezocht naar een landschappelijk andere inrichting van het gebied, zodat het terrein aantrekkelijker wordt voor kleinschalige evenementen die geen extern effect op het naastgelegen Natura2000 gebied hebben.

Landschapsbeheer Drenthe is gevraagd daarover mee te denken en een plan uit te werken.

Evenementen

Vanuit het bezoekerscentrum Dwingelderveld wordt sinds 2018 de aanvraag voor toestemming voor evenementen in het Dwingelderveld gecoördineerd. Na een rust periode in 2020 en 2021 vanwege coronabeperkingen, zijn er in 2022 weer volop evenementen georganiseerd. De meeste hebben zonder problemen toestemming gekregen. Een evenement heeft vanwege verstoring in de nacht, geen toestemming gekregen. Met enkele organisatoren zijn afspraken gemaakt over een andere route, aantal deelnemers of een ander tijdstip.

De toegenomen drukte in coronatijd en de toenemende populariteit van evenementen in de natuur, maakt dat we nadenken over zonerings- en kaders voor evenementen. Een van de besluiten die Natuurmonumenten heeft genomen is dat ze stopt met nachtactiviteiten zoals de midzomernachtwandeling. Het enige evenement in het donker dat vooralsnog blijft is de Nacht van de nacht, omdat dit evenement expliciet bedoeld is om aandacht te vragen voor het beschermen van het donker.

In 2022 is ook in het Drents-Friese Wold gestart met een evenementenloket. De werkwijze is vrijwel gelijk. Staatsbosbeheer coördineert het loket vanuit de beheereenheid Hoogersmilde en niet vanuit het bezoekerscentrum in Terwisscha. Bij de start is een o-meting uitgevoerd onder organisatoren van evenementen. Een jaar later wordt dat herhaald om te peilen of men tevreden is over de afhandeling via het loket en/of er verbetering mogelijk is.

Foto: natuurmonumenten

Uitvoeringsprojecten

Impuls project

Voor 2021-2023 hebben we subsidie van het Rijk gekregen voor doorontwikkeling van onze Nationale Parken richting de nieuwe standaard voor Nationale Parken. De Stuurgroep heeft 5 deelprojecten geformuleerd binnen deze subsidie: opstellen van een gezamenlijke landschapsvisie, versterken van de kwaliteit van het landschap met betrokkenheid van inwoners, een visie op en plan voor duurzaam toerisme met daarbij een bezoekersmanagementplan. En daarbij twee projecten die inzetten op betrekken van mensen. IVN trekt het project Educatie en communicatie waarin zowel jongeren als deelnemers in de verschillende inhoudelijke projecten meer informatie krijgen over natuur en landschap en hoe ze zelf mee kunnen helpen. En het projectonderdeel Naoberschap dat onder verantwoordelijkheid van Landschapsbeheer draait, zorg voor het versterken van de communicatie en participatie in de verschillende projecten. Daarvoor is parttime een communicatieadviseur aangetrokken. En deel 2 is een evaluatie en verbetering van de samenwerking tussen partijen (de governance).

Governance

Er gebeurt veel in het landelijk gebied rondom stikstof en Nationaal Programma Landelijk Gebied. Dat zet de verschillende belangen van de partners in de stuurgroep ook onder druk. Samenwerking om te komen tot een gedragen oplossing is meer dan ooit nodig en tegelijkertijd heel ingewikkeld. We hebben in 2022 veel tijd besteed aan gesprekken met elkaar over doelen en onderling vertrouwen. Op 15 september heeft de Stuurgroep in een heidag diepgaand over dit onderwerp gesproken en er zijn vervolg afspraken gemaakt. Samenwerking wordt door iedereen als meerwaarde gezien. Het goed formuleren van de gezamenlijke ambitie (stip op de horizon) en die ook samen als met één mond uitdragen is daarvoor noodzakelijk, evenals een kritische blik op HOE we samen (willen) werken.

Landschapsvisie

Een belangrijk onderdeel van de gezamenlijke stip op de horizon gaat over een visie op landschap. De samenhang tussen natuurgebieden en de omgeving. Hoe kunnen we omgaan met de maatschappelijke opgaven voor het platteland en tegelijkertijd natuur (kwaliteit) beschermen en de omgeving aantrekkelijk houden voor recreanten (zowel toeristen als eigen inwoners). De landschapsbiografie is daarvoor een basis. En een landschapsecologische systeemanalyse (LESA) helpt bij het verkennen van de opties en zien van verbanden. De LESA wordt in 2023 afgerond. Van belang is dat de landschapsvisie een brede steun in regio krijgt. Daarom gaan we zoveel

Foto: Nationaal Park

mogelijk mensen en wensen vanaf het begin in het proces betrekken. Daarvoor is een communicatie- en participatieplan opgesteld. De inhoudelijke visie zal in 2023 door Eelerwoude worden opgesteld.

Duurzaam toerisme

Toerisme is van groot belang voor de economie in de Drents-Friese grensstreek. Toerisme is voor een belangrijk deel afhankelijk van natuur en landschap, maar beïnvloedt de kwaliteit ervan ook. Met duurzaam toerisme proberen we de balans te vinden tussen economische opbrengsten en kwaliteit van de omgeving. In 2022 is door Ginder een bezoekersstromenonderzoek uitgevoerd. Er is zowel geteld hoeveel mensen zich waar bevinden, als gevraagd naar de beleving die ze daarbij hebben. In hoofdlijnen is de conclusie dat mensen het gebied nog steeds als rustig ervaren, zelfs op drukke dagen en hun bezoek waarderen met een rapportcijfer 8,7. Dat neemt niet weg dat er verbetering mogelijk is. En wat nog “rustig” is voor mensen, kan voor dieren en dan vooral vogels, wel te druk zijn. Sovon is gevraagd een kaart te maken van gebieden die vanuit de dieren gevoelig zijn voor recreatiedruk en verstoring. Helaas kon dit onderzoek niet op tijd worden opgeleverd, daarom is binnen het onderzoek van Ginder de ecologische draagkracht van het gebied op een andere wijze benaderd.

Foto: Landschapsbeheer Drenthe

Landschapskwaliteit

Naast robuuste natuur van internationale waarde, heeft de Drents-Friese grensstreek ook nog veel gaaf landschap. Landschap waarin de sporen van het verleden nog zichtbaar zijn en wat door mensen hoog gewaardeerd wordt. Met de impuls voor landschapskwaliteit betrekken we inwoners bij de eigen omgeving. We leren ze meer over het ontstaan en de waarde van het landschap voor bijvoorbeeld de biodiversiteit. In 5 dorpen is gestart met actieve werkgroepen. Daar gaan mensen vervolgens zelf aan de slag met herstel en onderhoud van het landschap. Landschapsbeheer Drenthe begeleidt deze groepen. IVN ondersteunt met de educatie. Uitgebreidere informatie over educatie en communicatie staat in het vorige hoofdstuk.

Recreatieve infrastructuur

Aanpassen trailer parkeerplaats Uffelter Es

In het Holtingerveld waren de oude ruiterroutes niet meer aaneengesloten omdat het Rijks vastgoedbedrijf geen paarden meer in militair oefenterrein wil. Daarmee zijn de routes rond de Hunebedden komen te vervallen. Ook de verbinding tussen de Toegangspoort (met parkeervoorziening) en de resterende routes aan de noordoost kant van het Holtingerveld vormt geen ronde meer. Daarom is besloten een extra trailerparkeerplaats aan te leggen aan de Uffelter Es. Van daaruit kan de ronde door het Holtingerveld nog gemaakt worden. De gemeente Westerveld heeft de parkeerplaats in overleg met omwonenden aangepakt. Vanuit het Nationaal Park is een deel van de financiering geleverd.

Foto: Staatsbosbeheer

Omleggen wandelroute Hoogersmilde

De lange wandelroute vanuit Hoogersmilde liep door de “stille kern” van het Drents-Friese Wold. In overleg met de dorpsbelangen is een alternatieve route gevonden. Vanuit het Nationaal Park is subsidie gegeven om de route te verplaatsen, nieuwe palen te plaatsen en in natte stukken een knuppelpad. Helaas zijn de houtprijzen behoorlijk gestegen in 2022, waardoor het beschikbare budget niet meer toereikend is. Er wordt nog gezocht naar een oplossing.

Vergroten biodiversiteit buiten natuurgebied

Uit velerlei onderzoek blijkt dat de variatie in soorten buiten natuurkernen harder terug loopt dan er binnen. Reden om juist buiten natuurkernen bewust aan de slag te gaan met manieren om samen met gemeenten die variatie terug te brengen. Inwoners kunnen daarbij ook helpen door hun tuinen anders in te richten, gemeenten dragen bij met bermbeheer. In samenwerking met de gemeente Westerveld zijn drie projecten uitgevoerd. Er is een bloemrijk grasveld ingezaaid zowel in Vledder als in Diever. In Darp wordt nog een voedselbos aangeplant in samenwerking met de Bosgroep. Vanwege droogte kon dat niet eerder plaatsvinden.

Onderzoek

Onderzoek naar leefgebied zwarte specht

Samen met Staatsbosbeheer hebben we onderzoek laten doen naar het leefgebied van de Zwarte Specht in het Drents-Friese Wold en Dwingelderveld. Reden van het onderzoek is de gedachte dat kap en veranderingen in het bos de behoud doelstelling van de Zwarte Specht negatief zou kunnen beïnvloeden.

In de afgelopen 20 jaar is het aantal paren Zwarte Specht in het Drents-Friese Wold verdubbeld. Een periode waarin ook veel werd gekapt. Tegelijkertijd werd de waterstand verhoogd. Daardoor stierven ook veel bomen. Tot slot sloeg de letterzetter toe tussen 2015 en 2022. En ook dat gaf een toename van oude bomen. In deze laatste periode nam het aantal het sterkst toe en was de nestgrootte en broedsucces groter. Conclusie is dat boskap en veranderingen in bosbeheer vermoedelijk geen negatief effect hebben op de instandhoudingsdoelen van de Zwarte Specht. Onduidelijk is in hoeverre dat gewijzigde beleid in directe zin bijdroeg aan de toename. Jaarlijks onderzoek zoals vooraf bedacht lijkt niet nodig. Periodieke monitoring is wel van belang.

Foto H. Dekker

Broedvogel kartering Dwingelderveld

Broedvogels worden in het Dwingelderveld al sinds 1981 op dezelfde wijze gemonitord. Dit levert een zeer belangrijk langjarige bron aan gegevens. Er worden forse schommelingen in vogelstand waargenomen van meer dan 30% tussen hoogste en laagste aantallen.

In 2022 kwamen zeven paren Kraanvogels tot broeden. Helaas slaagde slechts 1 paar erin om 2 jongen groot te brengen. Droog voorjaar en een droog zomer waren daar vermoedelijk oorzaak van. Watervogels kwamen met slechts 854 broedende paren dit jaar het laagst uit sinds 2015. Een groot aantal soorten laat een afnemende trend zien. Anderzijds zien we een toename van Kerkuil, bosuil, draaihals, middelste en kleine bonte specht, boomleeuwerik, rietzanger, wielewaal, grauwe klauwier en appelvink.

Ook voor zomer- en wintergasten en trekvogels (355.500 in 2022) is het gebied van belang. Meest opvallend was de aanwezigheid van 4 slangenarenden in de zomer.

Bijlagen

Bestedingenplan 2022

Bestedingenplan Regionaal Landschap 2022	budget beschikt	gevraagd
natuurkrant	€ 15.350,06	€ 13.000,00
vervangen informatiezuilen (doorloop naar 2023) (1)	€ -	€ 37.500,00
diverse verbeteringen rond BC Ruinen (2) - wandelrouteSmilde	€ 4.000,00	€ 15.000,00
meting effectiviteit evenementenloket DFW (3)	€ 6.462,00	€ 6.480,00
Veldwijzer	€ 8.462,53	€ 15.000,00
vogelkartering Dwingelderveld	€ 1.142,09	€ 1.500,00
langjarig onderzoek zwarte specht DFW -SBB (4)	€ 6.725,00	€ 6.725,00
IVN- coördinatie en uitvoering educatie	€ 60.000,00	€ 60.000,00
Natuurmonumenten BC Dwingelderveld en medewerker	€ 50.000,00	€ 50.000,00
Staatsbosbeheer BC Drents-Friese Wold	€ 20.000,00	€ 20.000,00
Educatie Ootmaanlanden -IVN (6)		€ 5.320,00
Governance versterken uitvoeringsorganisatie 0,5 fte projectuitvoering (o.a. zuilen, recreatiezoning) (5)	€ 22.206,37	€ 40.000,00
lidmaatschappen	€ 6.364,00	€ 6.364,00
vergaderkosten	€ 6.308,83	€ 7.500,00
vooronderzoek, processen en opdrachten	€ -	€ 15.000,00
Totaal (beschikbaar regulier 284.948)	€ 207.020,88	€ 299.389,00

Toelichting op het Bestedingenplan

(1) Tussen 2005 en 2010 zijn in de nationale parken 12 informatiezuilen geplaatst. De inhoud is verouderd en ook de zuilen zelf zijn beschadigd of verweerd. En de locaties niet altijd meer passend. We gaan een nieuw voorstel voor locaties en inhoud uitwerken om de zuilen in 2022-2023 te vervangen.

(2) rond het bezoekerscentrum Ruinen is behoefte aan vernieuwing van speelnatuur, picknickbanken en diverse activiteiten in de zomervakantie.

(3) We starten in 2022 met een uitbreiding van de pilot evenementen loket naar het Drents-Friese Wold. Staatsbosbeheer voert een o-meting uit om de effectiviteit van het loket na de pilot te kunnen meten.

(4) De zwarte specht is een icoon soort voor het Drents-Friese Wold. Staatsbosbeheer laat nader onderzoek doen naar het voorkomen van de soort en de omstandigheden waaronder deze vogel goed gedijt. Het doel is om het bosbeheer beter op de eisen van de zwarte specht af te kunnen stemmen.

(5) Het ontbreekt vaak aan handen voor de uitvoering. Daarom is voorgesteld een tijdelijk projectmedewerker samen met NP Drentsche Aa aan te trekken om plannen ook in uitvoering te krijgen

(6) Rondom Ootmaanlanden worden in 2022 verschillende werkzaamheden uitgevoerd. IVN benut deze uitvoering om ook leerlingen en hun ouders te leren over het waarom van natuurmaatregelen en zo voor meer draagvlak te zorgen.

Rekening 2022

Bestedingenplan Regionaal Landschap 2022		
Rekening	totaal uitgaven	totaal verplicht
uitrol zuilen	€ -	€ -
projectleider NP	€ 22.206,37	€ -
communicatie, website etc	€ 79,91	€ -
natuurkrant	€ 15.350,06	€ 560,00
drukwerk	€ 3.786,29	€ -
veldwijzer	€ 8.462,53	€ 1.350,00
meting effect evenementenloket	€ 6.462,00	€ -
Trailer P Uffelter Es aanpassen	€ 12.500,00	€ -
omleggen wandelroute Hoogersmilde	€ 4.000,00	€ -
educatie ootmaanlanden IVN	€ 5.320,00	€ -
3 projecten biodiversiteit Westerveld	€ 13.300,00	€ -
recreatiezoning onderzoek obv vogelsoorten	€ 7.476,50	€ 7.476,50
broedvogels Dwingelderveld	€ 1.142,09	€ -
Onderzoek zwarte specht	€ 6.725,00	€ -
IVN- coordinatie en uitvoering educatie	€ 60.000,00	€ -
bezoekerscentrum Natuurmonumenten Dwingelderveld	€ 50.000,00	€ -
Staatsbosbeheer BC Drents-Friese Wold	€ 20.000,00	€ -
lidmaatschappen	€ 6.364,00	€ -
vergaderkosten, proceskosten	€ 6.308,83	€ 321,03
vooronderzoek en opdrachten	€ -	€ -
begroot € 284.000	€ 249.483,58	€ 9.707,53

Toelichting op de rekening:

Kosten voor drukwerk zijn toegenomen door hogere papierkosten. De natuurkrant is daarom ruim €2.000 boven de begroting uitgekomen. Veldwijzer nummer 2 is pas in januari 2023 verspreid. De drukkosten daarvan komen ten laste van 2023.

He vervangen van de informatiezuilen is wel gestart, maar nog niet uitgevoerd. De belangrijkste reden voor vertraging is dat de tijdelijk projectleider pas per 1 juni in plaats van per 1 januari is gestart, waarmee ook de lagere uitgaven voor de projectleider verklaard zijn. Zie voor toelichting op extra projecten trailer P-plaats Uffelter Es en projecten biodiversiteit de toelichting onder Recreatieve infrastructuur op de voorgaande pagina's.

In de kolom Totaal verplicht staan de overlopende posten. Voor deze projecten worden nog facturen in 2023 verwacht.

Samenstelling Stuurgroep en werkgroepen eind 2022

De organisatie van de Samenwerking in het Regionaal Landschap per eind 2022 is als volgt

Stuurgroep Regionaal Landschap

Voorzitter, onafhankelijk	H. van Hooft
Provincie Drenthe – secretaris	C. Scholten
Provincie Fryslân	D. Hoogland
Provincie Drenthe	H. Jumelet
Waterschap Drents-Overijsselse Delta	H. Odink
Gemeente Westerveld	H. Doeven
Gemeente Ooststellingwerf	J. van Weperen
Gemeente De Wolden	G. Hempen
Gemeente Midden Drenthe	J. Schipper
Staatsbosbeheer	B. Hummelen
Natuurmonumenten	J. Gorter
Het Drentse Landschap	S. van der Meer
LTO Noord	A. Steenbergen
Recreatieschap Drenthe	D. Dijkstra
Recron	P. Ellens
Drents Particulier Grondbezit	H.J.G. Westra van Holthe
Maatschappij van Weldadigheid	M. Wiersma

Ambtelijke voorbereidingsgroep

Provincie Drenthe – voorzitter	C. Scholten
Provincie Drenthe – secretaris	E. Sapulete
Provincie Fryslân	A. Kramer
Waterschap Drents-Overijsselse Delta	I. Hamel
Gemeente Westerveld	S. Brand
Gemeente Ooststellingwerf	M. Blaauw
Gemeente De Wolden	R. Tolman
Gemeente Midden Drenthe	M.C. Hatzmann
Staatsbosbeheer	G. Vis
Natuurmonumenten	E. Menkveldt
Het Drentse Landschap	U. Vegter
LTO Noord (agendalid)	T. Wahle
Recreatieschap Drenthe	R. Stam
Recron	Vacature
IVN	W. Meijberg
Maatschappij van Weldadigheid	J. Kruijer
Drents Particulier Grondbezit	M. van Steenwijk

Werkgroep Communicatie, Educatie en marketing

IVN, voorzitter	W. Meijberg
Provincie Drenthe (Holtingerveld)	H. Dekker
Natuurmonumenten	R. Sanders
Gemeente De Wolden	R. Tolman
Staatsbosbeheer	A. Henckel
Gemeente Midden Drenthe	M.C. Hatzmann
Gemeente Ooststellingwerf	L. Huisman
Gemeente Westerveld	G. Ebbeling
Provincie Drenthe	E. Sapulete/ J. van Rossum

Nieuwsberichten websites Nationale Parken Zuidwest-Drenthe 2022

Word gastheer of gastvrouw in de Drents-Friese Grensstreek

17 januari 2022

Word gastheer of gastvrouw in de Drents-Friese Grensstreek

Wateroverlast Meerkamp

17 januari 2022

Door regenval en maatregelen om water langer vast te houden in het Holtingerveld, zijn paden ten noorden van de Meerkamp op het moment niet toegankelijk.

Bezoekerscentrum weer geopend

18 januari 2022

Vanaf woensdag 19 januari is 2022 bezoekerscentrum Dwingelderveld weer geopend.

Zaandstee weer geopend

18 januari 2022

Informatieruimte 'De Zaandstee' gaat vanaf 23 januari weer open.

Update onderhoud fietspaden Natuurmonumenten Dwingelderveld - 15 feb.

24 januari 2022

Met ingang van 24 januari is het fietspad over het Dwingelderveld weer open. Nu is het fietspad van schaapskooi Ruinen naar het Achterlandse Veen aan de beurt en dus twee tot drie weken afgesloten. De rode en de witte wandelroute vanaf Bezoekerscentrum Dwingelderveld zijn daarmee ook tijdelijk buiten gebruik.

Een dagje mee met...

22 februari 2022

Dit is wat boswachter/toezichthouder Rob Bleijs zoal meemaakt op een dag in het veld.

Nattigheid in het Dwingelderveld

22 februari 2022

Een paar beelden van de nattigheid in het Dwingelderveld.

Nieuwe bankjes in het Drents-Friese Wold

16 maart 2022

Nieuwe bankjes in het Drents-Friese Wold

Parkeerplaats bezoekerscentrum opgeknapt

23 maart 2022

De veelgebruikte parkeerplaats bij bezoekerscentrum Dwingelderveld is in de afgelopen weken opgeknapt.

Speelnatuur Dwingelderveld feestelijk geopend

23 maart 2022

De vernieuwde speelnatuur bij bezoekerscentrum Dwingelderveld is toegankelijk voor publiek.

Dag van het NP

23 maart 2022

In mei staat de jaarlijkse Dag van het Nationaal Park weer op het programma.

Dwingelderveldcafe

23 maart 2022

Het 'Dwingelderveldcafé' is een levendige bijeenkomst voor liefhebbers die vragen hebben en/of mee willen praten over het Dwingelderveld.

Workshop wolslinger maken

23 maart 2022

Op 20 april en 13 mei zijn er leuke wol-workshops bij de Zaandstee in Lhee. Van gevilde schapenwol maak je een fleurige wolslinger die past bij elk feestje. Je leert en gebruikt diverse vilttechnieken.

Het Buitencentrum Drents-Friese Wold per heden weer 7 dagen per week open

5 april 2022

Het Buitencentrum Drents-Friese Wold per heden weer 7 dagen per week open

Kraanvogel neemt bezit van familiepad Dwingelderveld

14 april 2022

Het familiepad bij schaapskooi Achter 't Zaand is tijdelijk afgesloten. Natuurmonumenten geeft ruim baan aan een kraanvoegelechtepaar dat daar zit te broeden.

Nieuwe banken familiepad Spier

14 april 2022

Oude picknickbanken langs het familiepad in Spier zijn vervangen door nieuwe.

Fijnsparren lijden door letterzetter

14 april 2022

Fijnsparren worden ziek door een kleine kever, de letterzetter. Dit kan gevaar opleveren door afknappende bomen. Daarom verwijdert Staatsbosbeheer een deel van de aangetaste bomen.

Dag van het Nationaal Park draait om mens én natuur

17 mei 2022

Dag van het Nationaal Park draait om mens én natuur

Kraanvogels - vervolg

31 mei 2022

Het kraanvogelpaar aan het familiepad in Lhee is vertrokken, daarom is vorige week de afzetting verwijderd en kun je het Dwingelderveld weer optimaal beleven vanaf het familiepad.

Aziatische Duizendknoop op het Dwingelderveld

8 juni 2022

De Aziatische Duizendknoop, die op de Benderse Berg in het Dwingelderveld groeit, breidt zich steeds verder uit. Om te voorkomen dat deze woekerende indringer zich voorgoed in het Dwingelderveld vestigt neemt Natuurmonumenten maatregelen.

Midzomernacht wandeling

8 juni 2022

Natuurmonumenten houdt een Midzomernachtloop

Nieuwe akkers in het Dwingelderveld

12 juni 2022

Een oud akkertje nabij het Holtveen is door Staatsbosbeheer in ere hersteld.

Letterzetter - vervolg

12 juni 2022

De letterzetter doet zich te goed aan fijnsparren. Staatsbosbeheer heeft daarom bomen gezaagd.

Hoogeveense scholen in het Dwingelderveld

16 juni 2022

Zo'n 400 basisschoolkinderen uit Hoogeveen deden mee aan het onderwijsproject 'Dieren in de nieuwe wildernis'.

Schapen worden geschoren of geknipt

16 juni 2022

Half juni werden vele Drentse Heideschapen uit hun dikke wollen jas geholpen. Enkele tientallen schapen volgen nog tijdens 6 woensdagmiddagen in juli en augustus. U kunt tijdens deze schapenkniptdagen komen toekijken hoe dat in zijn werk gaat.

Mini Touchtable bij Staatsbosbeheer

24 juni 2022

Belevenis tafel maakt natuurbeleving sterker

Natuur liefhebbers van 12-18 jaar: Sluit je aan bij de Junior Rangers

11 juli 2022

Jongelui van 12 - 18 jaar die graag in en met de natuur bezig zijn, kunnen zich aansluiten bij de Junior Rangers van het Dwingelderveld

Film en expositie buitencentrum

16 augustus 2022

Film en expositie Buitencentrum

Heidebeheer Dwingelderveld

13 september 2022

Op dit moment werkt Natuurmonumenten in het Dwingelderveld aan heideherstel.

Nieuw seizoen Junior Rangers

20 september 2022

Half september gingen de Junior Rangers van het Dwingelderveld weer van start in hun adoptieterrein bij Lheebroek.

Beleefweek: natuurlijk gastvrij!

20 september 2022

Van vrijdag 30 sept t/m zo 2 okt. worden er allerlei activiteiten georganiseerd in het kader van de Beleefweek van het Nationaal Park.

Werkzaamheden Natuurmonumenten in Anserdennen

20 september 2022

In de herfst begint Natuurmonumenten met werkzaamheden in de Anserdennen. Deze duren tot februari 2023.

Wolvenexcursies

20 september 2022

Sinds augustus organiseert Natuurmonumenten wolvenexcursies.

Werkzaamheden in het Kloosterveld

4 oktober 2022

Vanaf maandag 17 oktober wordt er 2 à 3 weken gewerkt in het Kloosterveld achter bezoekerscentrum Dwingelderveld.

Verwijderen lariks

5 oktober 2022

Staatsbosbeheer gaat jonge lariksen uit delen van het bos in het Dwingelderveld weghalen.

Herstel fietspad langs noordzijde Dwingelderveld

5 oktober 2022

Herstel fietspad langs noordrand Dwingelderveld

Oogst oude landbouwgewassen

5 oktober 2022

Op enkele kleine akkers in het Dwingelderveld worden oude landbouwgewassen geteeld en geoogst.

Bezoekerscentrum gesloten

27 oktober 2022

Bezoekerscentrum Dwingelderveld in Ruinen is zondag 30 oktober 2022 gesloten. De bijeenkomst over de wolf voor die dag is geannuleerd.

Gewijzigde openingstijden Buitencentrum

13 november 2022

Gewijzigde openingstijden

Eerste fase landschapsvisie

22 november 2022

Eerste fase landschapsvisie gestart door Eelerwoude

Junior Rangers aan het werk in het Dwingelderveld

11 december 2022

Tijdens de Natuurdag begin november zijn de Junior Rangers weer flink bezig geweest in hun adoptieterrein op het Dwingelderveld.

Schaatspret

15 december 2022

Schaatsen op natuurijs alleen waar het kan

Vacature bij bezoekerscentrum Dwingelderveld

29 december 2022

Vacature bij Bezoekerscentrum Dwingelderveld